

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-89>

УДК 330.15:397

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ВПЛИВУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД НА СУБ'ЄКТИ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЛІСОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

INSTITUTIONALIZATION OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC IMPACT OF TERRITORIAL COMMUNITIES ON RECREATIONAL FOREST MANAGEMENT ENTITIES IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION

Голян Василь Анатолійович

доктор економічних наук, професор,
Відокремлений підрозділ Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Боярська лісова дослідна станція»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-4573>

Гюлтекін Оксана Олександрівна

аспірант,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2440-2392>

Гордійчук Антоніна Іванівна

кандидат економічних наук, доцент,
Луцький національний технічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3274-8219>

Holian Vasyl

Separate division of National University of Life and Environmental Sciences
of Ukraine «Boyarka forest research station»

Gultekin Oksana

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

Gordiychuk Antonina

Lutsk National Technical University

У статті обґрунтовано авторський підхід до формування регуляторного механізму активізації рекреаційної діяльності через інституціоналізацію еколого-економічного впливу територіальних громад на суб'єкти рекреаційного лісокористування з урахуванням широкого спектра можливостей, що сформувалися внаслідок поглиблення децентралізації, зокрема дерегуляції земельних відносин. Встановлено, що інституціоналізація еколого-економічного впливу територіальних громад на суб'єкти рекреаційного лісокористування має охоплювати комплекс інструментів економічного стимулювання та інструментів дотримання вимог природоохоронного законодавства, щоб підвищувати заінтересованість виробників даного виду рекреаційних послуг супроводжувати процеси господарського освоєння природно-рекреаційного потенціалу лісів постійним відтворенням асиміляційної місткості лісових біогеоценозів. Обґрунтовано, що інституціоналізація інструментів еколого-економічного впливу місцевого самоврядування на суб'єкти рекреаційного підприємництва дасть змогу отримати економічний та екологічний ефект як для лісового господарства, так і для місцевого господарського комплексу в цілому, зокрема в частині розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу суміжних видів діяльності (місцевої будівельної індустрії, сектору переробки деревини, сектору виробництва будівельних дерев'яних конструкцій, громадського харчування та роздрібною торгівлі). Доведено, що економічний ефект полягатиме у підвищенні комплексності використання лісоресурсного потенціалу, комерціалізації

корисних властивостей лісових біогеоценозів, додатковому залученні у господарський обіг самозаліснених та малопродуктивних сільськогосподарських угідь. Встановлено, що екологічний ефект знайде свій прояв у зміцненні екологічної стійкості лісових біогеоценозів, збереженні та примноженні лісового біорізноманіття, покращенні природоохоронних функцій лісів. Доведено, що ключовим елементом інституціоналізації еколого-економічного впливу місцевого самоврядування на процеси рекреаційного лісокористування має стати створення у структурі бюджетів територіальних громад спеціального фонду розвитку лісового господарства, а одним з пріоритетів цільового використання акумульованих в ньому коштів має бути також господарське освоєння природно-рекреаційного потенціалу лісів.

Ключові слова: інституціоналізація, децентралізація, рекреаційне лісокористування, територіальна громада, комерціалізація, лісове біорізноманіття.

The article substantiates the author's approach to the formation of a regulatory mechanism for activating recreational activities through the institutionalization of the ecological and economic impact of territorial communities on the subjects of recreational forest use, taking into account a wide range of opportunities formed as a result of deepening decentralization, in particular, deregulation of land relations. It is established that the institutionalization of the ecological and economic impact of territorial communities on the subjects of recreational forest use should cover a set of tools for economic incentives and tools for compliance with the requirements of environmental legislation in order to increase the interest of producers of this type of recreational services to accompany the processes of economic development of the natural and recreational potential of forests with permanent reproduction of the assimilation capacity of forest biogeocenoses. It is proved that the institutionalization of tools of ecological and economic influence of local self-government on the subjects of recreational entrepreneurship will allow obtaining an economic and environmental effect both for forestry and for the local economic complex as a whole, in particular in terms of expanded reproduction of the resource and production potential of related activities (local construction industry, wood processing sector, production of building wooden structures, public catering and retail trade). It is proved that the economic effect will consist in increasing the complexity of the use of forest resource potential, commercialization of useful properties of forest biogeocenoses, additional involvement in the economic turnover of self-planted and unproductive agricultural land. It is established that the ecological effect will be manifested in strengthening the ecological stability of forest biogeocenoses, preserving and increasing forest biodiversity, and improving the environmental functions of forests. It is proved that the key element of institutionalization of ecological and economic influence of local self-government on the processes of recreational forest management should be the creation of a special fund for forestry development in the structure of budgets of territorial communities, and one of the priorities for the targeted use of funds accumulated in it should also be the economic development of the natural and recreational potential of forests.

Keywords: institutionalization, decentralization, recreational forest management, territorial community, commercialization, forest biodiversity.

Постановка проблеми. Органи місцевого самоврядування, які нещодавно отримали у комунальну власність великі площі земель сільськогосподарського призначення, що піддалися стихійному залісненню, мають значні можливості для того, щоб сформувати разом з лісовими господарствами додатковий ареал для розбудови індустрії рекреаційного лісокористування і підвищити вагомість лісового господарства у соціально-економічному піднесенні сільських територіальних громад, особливо у лісозабезпечених регіонах. Тобто поглиблення децентралізації влади фактично зробило територіальні громади основними суб'єктами регуляторного впливу на рекреаційне лісокористування. Враховуючи те, що основою рекреаційного лісокористування виступає ліс як важлива компонента природних біогеоценозів, необхідним є формування інструментарію еколого-економічного впливу органів місцевого самоврядування на суб'єкти господарювання, які продукують рекреаційні послуги, що базуються на використанні лісо-

вих насаджень, лісових земель та корисних властивостей лісу. Максимально ефективно використання лісових біогеоценозів у рекреаційних цілях має супроводжуватися перманентним відтворенням сировинної та несировинної складових лісоресурсного потенціалу, що стане можливим через поєднання інструментів економічного стимулювання з інструментами, які встановлюватимуть екологічні обмеження. Тому доцільною є інституціоналізація інструментарію саме еколого-економічного впливу місцевого самоврядування на суб'єкти рекреаційного лісокористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з необхідністю введення додаткових потужностей у рекреаційну індустрію України для розширення можливостей розвитку туристично-оздоровчого господарства, в першу чергу, з метою реабілітації постраждалих від російської агресії громадян, актуалізується проблема науково-теоретичного та прикладного супроводження процесів активізації рекреаційного лісокористування,

зокрема шляхом посилення еколого-економічного впливу територіальних громад на процеси використання рекреаційної складової екосистемних послуг лісів. Базовою детермінантою формування сучасного інструментарію еколого-економічного впливу місцевого самоврядування на суб'єкти рекреаційного лісокористування є те, що ліси, крім відомих господарських, кліматорегулюючих, санітарно-гігієнічних, захисних, водоохоронних та інших корисних функцій, мають важливе рекреаційне значення, спрямоване на відновлення фізичних і духовних сил людини [3, с. 141]. Тобто мають місце об'єктивні передумови для диверсифікації діяльності лісових господарств через активізацію використання рекреаційної функції лісів.

В.Воловик стверджує, що лісові рекреаційні ресурси є однією з головних умов для визначення та формування рекреаційних зон. Важливе значення має ступінь благоустрою лісових територій, їх видовий та віковий склад, продуктивність, загальна залісненість території [1, с. 9]. Саме благоустрій лісових територій через зведення об'єктів лісової рекреаційної інфраструктури дасть змогу залучити лісові землі, флористичну та фауністичну складові лісового біорізноманіття та корисні властивості лісів до продуктивного відтворювального процесу регіональних рекреаційних комплексів. Тому стимулювання рекреаційного облаштування лісових біогеоценозів виступає важливою складовою еколого-економічного впливу територіальних громад на процеси рекреаційного лісокористування.

Доцільність активізації рекреаційного лісокористування є особливо актуальною для сільських територій, які виступають основним ареалом концентрації лісоресурсних благ. На думку М. Ільїної та Ю. Шпильової, до основних стратегічних цілей розвитку сфери туризму та рекреації на сільських територіях з урахуванням їх сучасного стану і тенденцій розвитку належить підвищення якості інфраструктури та середовища рекреаційних територій, поліпшення їх матеріально-побутового забезпечення шляхом застосування кластерних моделей та державно-приватного партнерства, а також мобілізація членів об'єднаних територіальних громад, представників місцевого самоврядування з метою формування узгодженої позиції щодо переваг та перспектив розвитку сфери туризму у межах визначених територій [2, с. 19]. Поглиблення бюджетно-фіскальної децентралізації в останні роки сформувало ресурсну базу для

органів місцевого самоврядування сільських територій в частині того, щоб більш ефективно використовувати місцевий природно-рекреаційний потенціал, зокрема рекреаційну функцію лісів, в тому числі і шляхом формування на базі суб'єктів рекреаційного лісокористування та публічних органів влади державно-приватних партнерств.

Визначаючи пріоритети посилення еколого-економічного впливу територіальних громад на процеси активізації рекреаційного лісокористування, необхідно виходити з того, що через недостатнє фінансування більшість сільських громад в Україні не має належної туристично-рекреаційної інфраструктури, яка б відповідала сучасним вимогам для задоволення потреб мешканців. Органи публічної влади повинні заохочувати населення до створення кооперативів, прийняття участі у програмах розвитку туристично-рекреаційної сфери на державному, регіональному і місцевому рівнях, у конкурсах громадських проєктів, у т.ч. за рахунок міжнародної технічної допомоги [6, с. 290]. Нарощення фінансових потоків в облаштування лісів рекреаційного призначення залежить від того, наскільки вдало органи місцевого самоврядування та лісові господарства позиціонуватимуть рівень інвестиційної привабливості бізнесу, побудованому на використанні рекреаційного потенціалу лісових біогеоценозів.

Для більшої концентрації фінансових ресурсів у розбудову інфраструктури рекреаційного лісокористування доцільною є також співпраця територіальних громад, на території котрих розміщені лісоресурсні блага рекреаційного значення. В сьогоденні умовах питання співпраці об'єднаних територіальних громад на висококонкурентному туристичному ринку, на думку О.Карого та Н.Глинського, набуває особливої ваги [4]. Отримання місцевим самоврядуванням додаткового територіального ресурсу для розвитку рекреаційної діяльності через передачу їм у власність самозаліснених земель сільськогосподарського призначення підвищує ймовірність налагодження співпраці між територіальними громадами.

А. Мельник, Н. Мельник, Р. Качаровський та І. Єрко акцентують увагу на необхідності умонтування у стратегічний план розвитку територіальних громад пріоритетів розвитку місцевого рекреаційного комплексу [5, с. 73]. Підтримуючи позицію вчених, необхідно констатувати, що на рівні територіальних громад доцільним є розроблення програмного забез-

печення розвитку рекреаційного лісокористування через ув'язку пріоритетів з джерелами фінансування. Таке програмне забезпечення також має охоплювати комплекс інструментів еколого-економічного впливу територіальних громад на суб'єкти рекреаційного лісокористування, щоб забезпечувати перманентне відтворення природно-ресурсного потенціалу лісових біогеоценозів.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що процеси децентралізації набули значних масштабів, залишаються у латентному стані теоретичні та прикладні підходи стосовно інституціонального забезпечення застосування інструментів еколого-економічного впливу територіальних громад на процес розширеного відтворення та господарського освоєння природно-рекреаційного потенціалу лісових земель, лісових насаджень та корисних властивостей лісових біогеоценозів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Виокремлення складових інституціоналізації еколого-економічного впливу територіальних громад на суб'єкти рекреаційного лісокористування з ідентифікацією комплексного синергетичного впливу даного виду рекреаційної діяльності на місцевий господарський комплекс та лісові біогеоценози.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рекреаційне лісокористування в контексті соціально-економічного піднесення територіальних громад, на території яких концентруються лісоресурсні блага, що використовуються для виробництва набору туристично-рекреаційних послуг, відіграє важливі економічні та екологічні функції. До економічних функцій рекреаційного лісокористування в контексті соціально-економічного піднесення територіальних громад-ареалів концентрації лісоресурсних благ відносяться бюджетонаповнююча, структуроутворююча, соціально-стабілізуюча функції. Бюджетонаповнююча функція полягає в тому, що введення додаткових потужностей в рекреаційній діяльності лісових господарств та інших суб'єктів рекреаційного підприємництва, які використовують лісові біогеоценози, призводить до нарощення потоку податків, зборів та інших обов'язкових платежів до публічних фінансових фондів, частина котрих концентрується у бюджетах місцевого самоврядування. Структуроутворююча функція визначається тим, що у територіальних громадах, які відзначаються підвищеним рівнем лісистості, рекреаційне лісокористування забезпечує структурні зру-

шення у місцевому господарстві. Це супроводжується введенням додаткових потужностей у суміжних галузях, які постачають матеріали та комплектуючі для спорудження об'єктів лісової рекреаційної інфраструктури. Соціально-стабілізуюча функція проявляється в тому, що використання лісів у рекреаційних цілях дозволяє створювати нові робочі місця в межах територіальної громади-ареалі концентрації лісоресурсних благ, збільшувати доходи домогосподарств, підвищувати доступність лісоресурсних благ для жителів територіальної громади-ареалі концентрації лісоресурсних благ, урізноманітнювати портфель рекреаційно-оздоровчих послуг.

Екологічними функціями рекреаційного лісокористування в контексті соціально-економічного піднесення територіальних громад виступають: асиміляційна, еколого-стабілізуюча, природоохоронно-регулююча. Асиміляційна функція полягає в тому, що надання пріоритету рекреаційному використанню лісів зменшує заготівлю деревної маси та інших елементів лісового біорізноманіття, що сприяє посиленню здатності лісових біогеоценозів продукувати кисень і поглинати вуглекислий газ. Еколого-стабілізуюча функція проявляється в тому, що рекреаційне освоєння лісових біогеоценозів сприяє збереженню стійких лісових угруповань, а це зміцнює лісові ландшафти та забезпечує безперервність і поступальність введення лісового господарства та обмежує суцільні рубки. Це у підсумку зберігає природну водорегулюючу, ґрунтоохоронну та меліоративну функцію лісів. Природоохоронно-регулююча функція полягає в тому, що надання пріоритету рекреаційному лісокористуванню упереджує прояви виснаження окремих елементів лісового біорізноманіття конкретного ареалу розміщення і створює умови для розширеного відтворення його флористичної і фауністичної та інших складових.

Індустрія рекреаційного лісокористування виступає важливою ланкою рекреаційного комплексу, яка на основі користування лісоресурсними активами створює комплекс туристично-рекреаційних послуг, що спрямований на задоволення потреб місцевого населення та туристів. У загальнонаціональному масштабі дана ланка рекреаційного комплексу спрямована на створення умов для реабілітації, в першу чергу, тих громадян, які постраждали внаслідок воєнних дій. На рівні територіальної громади, особливо у багатолісних районах, рекреаційне лісокористування може стати однією з основних структуроформуючих

галузей місцевого господарства як в частині створення нових робочих місць, так і в частині розширеного відтворення потенціалу суміжних ланок сільської економіки. Водночас, враховуючи те, що створення рекреаційного продукту у лісових масивах потребує освоєння широкого спектра елементів лісового біорізноманіття, необхідним є розроблення системи еколого-економічного впливу територіальних громад на суб'єкти рекреаційного лісокористування з метою упередження проявів виснаження лісових біогеоценозів.

Щоб сформуванню ефективний інструментарій еколого-економічного впливу місцевого самоврядування на процеси рекреаційного лісокористування необхідною є ідентифікація комплексного синергетичного впливу даної складової рекреаційної діяльності на місцевий господарський комплекс та лісові біогеоценози. Такий синергетичний вплив проявляється у формі економічного та екологічного ефектів, які отримує лісове господарство за умови використання значної кількості складових лісоресурсного потенціалу у рекреаційних цілях (рис. 1).

Значним територіальним ресурсом для організації рекреаційного лісокористування виступають самозаліснені та малопродуктивні сільськогосподарські угіддя, які перебували у державній власності, а у 2021 році внаслідок дерегуляції земельних відносин були передані у комунальну власність територіальних громад. Тому переважна більшість такого роду земель знаходиться у власності, користуванні та розпорядженні органів місцевого самоврядування. За наявності відповідних стимулів як у формі бюджетно-податкових преференцій чи преференцій, які виникають внаслідок поглиблення реформ у лісовому господарстві, органи місцевого самоврядування можуть використовувати самозаліснені землі для потреб рекреаційного лісокористування, оскільки такі землі у переважній більшості є непридатними для повноцінного використання у сільськогосподарському виробництві та не відзначаються відповідною повнотою насаджень для прибуткового ведення лісового господарства у середньостроковій перспективі. Саме за таких умов буде забезпечено додаткове залучення самозаліснених та малопродуктивних сільськогосподарських угідь і неугідь у продуктивний обіг через розбудову на цих землях об'єктів рекреаційної інфраструктури.

Створення умов для передачі місцевим самоврядуванням самозаліснених земель

постійним лісокористувачам, а також надання їм бюджетно-податкових преференцій в частині розбудови мережі об'єктів лісової рекреаційної інфраструктури дасть змогу сформувати необхідні передумови для того, щоб рекреаційна діяльність увійшла в спектр пріоритетів виробничо-господарської діяльності постійних лісокористувачів. Прийнятний рівень рентабельності рекреаційного лісокористування поступово змістить пріоритети в їх діяльності і усуне рецидиви першочергово освоєння найбільш ліквідної деревної маси. У підсумку це дозволить зорієнтувати менеджмент лісових господарств та місцевого самоврядування на максимізацію рівня комерціалізації екосистемних послуг лісів, в першу чергу стосовно використання сировинної та несировинної складових лісоресурсного потенціалу у рекреаційних цілях.

Паралельно з економічним ефектом для лісового господарства рекреаційне лісокористування дає можливість отримувати певні екологічні вигоди. Надання пріоритету рекреаційному використанню лісоресурсних благ, що супроводжується зменшенням здійснення різноманітних рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства, створює умови для зміцнення екологічної стійкості лісових біогеоценозів. Зміцнення стійкості лісових біогеоценозів забезпечує значний кумулятивний ефект для покращення асиміляційної місткості територій та нарощення лісового біорізноманіття. Розбудова мережі об'єктів лісової рекреаційної інфраструктури дасть змогу упорядкувати лісові землі, зокрема забезпечити природооблаштування захищених внаслідок буреломів та вітровалів ділянок лісового фонду. Збереження лісових насаджень на самозаліснених землях та зменшення інтенсивності рубок на ділянках лісового фонду дає змогу покращити киснепродукуючу, вуглецеводепонуючу, ґрунтозахисну, водорегулюючу та агролісомеліоративну функції лісів.

Отримання економічного та екологічного ефектів для лісового господарства внаслідок активізації рекреаційного лісокористування у підсумку призведе до позитивних зрушень у структурі місцевого господарства на території територіальної громади. Зокрема у середньостроковій перспективі слід очікувати підвищення питомої ваги несільськогосподарських видів діяльності в структурі сільської економіки, а також зростання вагомості впливу сервісної економіки на соціально-економічне піднесення територій концентрації лісоресурсних благ.

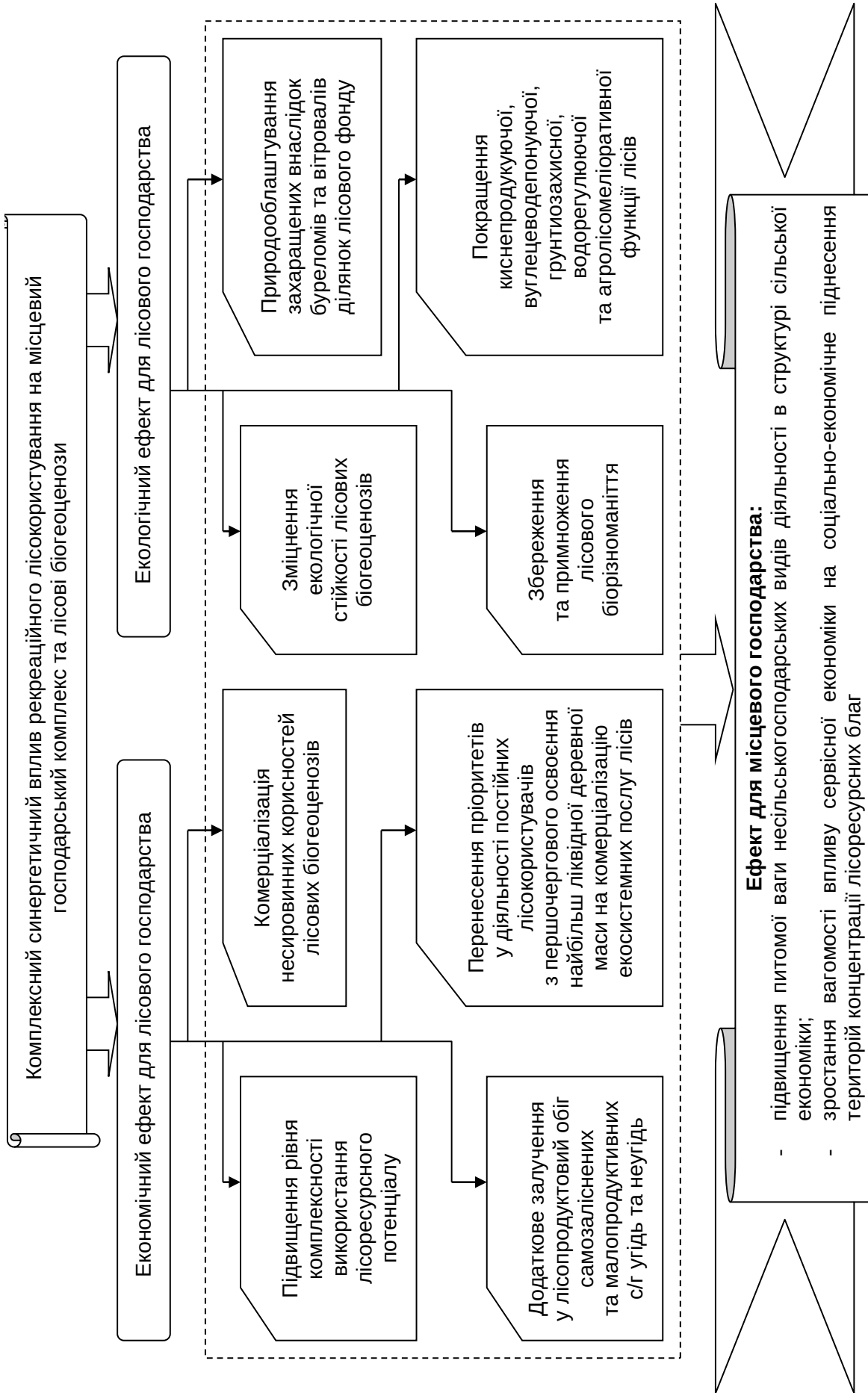

Рис. 1. Економічний та екологічний ефект активізації рекреаційного лісокористування

Примітка. Побудовано Гюлтекін О.О.

Виходячи з поглиблення бюджетно-фіскальної децентралізації та дерегуляції земельних відносин, які на порядок збільшили фінансовий та територіальний ресурс місцевого самоврядування, значно збільшився потенціал розширення масштабів рекреаційного лісокористування. Тобто місцеве самоврядування у нинішніх умовах має достатні ресурси для того, щоб прямо та опосередковано стимулювати процеси господарського освоєння лісоресурсного потенціалу у рекреаційних цілях. Такого роду стимули мають зацікавлювати лісові господарства розширювати мережу об'єктів лісової рекреаційної інфраструктури або ж передавати лісові землі у користування спеціалізованим підприємницьким структурам, для яких рекреація виступає основним видом діяльності.

Тобто органи місцевого самоврядування повинні надавати бюджетно-податкові преференції з місцевих бюджетів. Для нарощення обсягів коштів, необхідних для фінансування преференцій суб'єктам рекреаційної діяльності, доцільно формувати у структурі місцевих бюджетів спеціальні фонди – фонди розвитку лісового господарства. Такі фонди формуватимуться за рахунок концентрації в них частини рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, а також за рахунок туристичного збору, який стягуватиметься за використання складових лісоресурсного потенціалу у рекреаційних цілях.

Кошти спеціального фонду розвитку лісового господарства повинні використовуватися крім фінансування потреб лісовідновлення та лісовідтворення також на потреби розбудови мережі об'єктів лісової рекреаційної інфраструктури. Якщо комунальним та державним лісовим господарствам, які здійснюють рекреаційну діяльність, з місцевих фондів розвитку лісового господарства варто здійснювати прямі бюджетні виплати, то на приватні суб'єкти рекреаційного підприємництва у лісових масивах доцільно впливати опосередкованими (непрямими) методами. Необхідною є інституціоналізація прямих методів стимулювання органами місцевого самовря-

дування об'єднань домогосподарств щодо здійснення ними діяльності, пов'язаної з рекреаційним використанням самозаліснених сільськогосподарських угідь.

Висновки. Передача сільськогосподарських земель державної власності поза межами населених пунктів у власність територіальних громад значно збільшила можливості місцевого самоврядування в частині активізації рекреаційної діяльності. Великі площі таких земель тривалий період піддавалися природному залісненню і таким чином фактично сформувався територіальний базис для розбудови мережі об'єктів лісової рекреаційної інфраструктури. Виходячи з того, що основною ресурсною базою розвитку рекреаційного лісокористування виступають лісові біогеоценози, що вирішальною мірою визначають асиміляційну місткість територій концентрації лісоресурсних благ, необхідною є інституціоналізація (нормативно-правове закріплення та практичне впровадження інститутів-правил та інститутів-організацій) еколого-економічного впливу територіальних громад на суб'єкти рекреаційного лісокористування, щоб господарське освоєння природно-рекреаційного потенціалу заліснених земель супроводжувалося дотриманням вимог природоохоронного та лісового законодавства. Така інституціоналізація дасть можливість отримати комплексний синергетичний ефект від розширення масштабів рекреаційного лісокористування як для розвитку місцевого господарського комплексу, так і в частині розширеного відтворення потенціалу лісових біогеоценозів. Ключовою складовою інституціоналізації еколого-економічного впливу територіальних громад на суб'єкти рекреаційного лісокористування має стати створення в структурі бюджетів територіальних громад спеціальних фондів розвитку лісового господарства, кошти котрих будуть спрямовуватися, в тому числі, і на примноження природно-рекреаційного потенціалу лісових біогеоценозів, а також на розбудову мережі об'єктів лісової рекреаційної інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воловик В. М. *Ландшафтний аналіз рекреаційних умов та ресурсів Східного Поділля*. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук. Київ, 1997. 23 с.
2. Ільїна М. В., Шпильова Ю. Б. Сутнісні характеристики системи сталого рекреаційного природокористування на сільських територіях України. *Бізнес, економіка, сталий розвиток, лідерство та інновації*. 2018. № 1. С. 16–25.

3. Калущкий І. Ф., Зарічняк А. П. Сучасні проблеми рекреаційного лісокористування в Горганах (на прикладі ДП «Осмолодське лісове господарство»). *Карпатський край*. 2018. № 1–2 (12–13). С. 136–145.
4. Карий О. І., Глинський Н. Ю. Об'єднання зусиль територіальних громад з метою використання їх туристично-рекреаційного потенціалу. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/17.pdf.
5. Мельник А., Мельник Н., Качаровський Р., Єрко І. Можливості використання туристично-рекреаційного потенціалу в умовах децентралізації (на прикладі ОТГ Волинської області). *Часопис соціально-економічної географії*. 2021. Випуск 30. С. 67–75.
6. Приліпко С. М. Розвиток обслуговуючої кооперації сільських територій: теорія та практика : монографія. Київ : ТОВ «Август Трейд», 2019. 372 с.

REFERENCES:

1. Volovyk V. M. (1997) Landshaftnyi analiz rekreatsiinykh umov ta resursiv Skhidnoho Podillia [Landscape analysis of recreational conditions and resources of Eastern Podillia]. Avtoref. dys. na здобuttia nauk. stupenia kand. heohr. nauk. Kyiv, 23 p.
2. Iliina M. V., Shpylova Yu. B. (2018) Sutnisni kharakterystyky systemy staloho rekreatsiinoho pryrodokorystuvannia na silskykh terytoriiakh Ukrainy [Essential characteristics of the system of sustainable recreational nature use in rural areas of Ukraine]. *Biznes, ekonomika, stalyy rozvytok, liderstvo ta innovatsii*, vol. 1, pp. 16–25.
3. Kalutskyi I. F., Zarichniak A. P. (2018) Suchasni problemy rekreatsiinoho lisokorystuvannia v Horhanakh (na prykladi DP «Osmolodske lisove hospodarstvo») [Modern problems of recreational forest use in Gorgany (on the example of SE "Osmolod Forestry")]. *Karpatskyi krai*, vol. 1–2 (12–13), pp. 136–145.
4. Karyi O. I., Hlynskyi N. Iu. (2020) Obiednannia zusyly terytorialnykh hromad z metoiu vykorystannia yikh turystychno-rekreatsiinoho potentsialu [Uniting the efforts of territorial communities in order to use their tourist and recreational potential]. *Efektivna ekonomika*, vol. 5. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/17.pdf.
5. Melnyk A., Melnyk N., Kacharovskiy R., Yerko I. (2021) Mozhlyvosti vykorystannia turystychno-rekreatsiinoho potentsialu v umovakh detsentralizatsii (na prykladi OTH Volynskoi oblasti) [Possibilities of using tourism and recreation potential in the conditions of decentralization (on the example of OTG of Volyn region)]. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii*, vol. 30, pp. 67–75.
6. Prylipko S. M. (2019) Rozvytok obsluhovuiuchoi kooperatsii silskykh terytorii: teoriia ta praktyka : monohrafiia [Development of service cooperation in rural areas: theory and practice: monograph]. Kyiv: TOV «Avhust Treid», 372 p.